

Justyna Urbańczyk

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ORCID: 0009-0005-6613-8648

Działalność publicystyczna i stowarzyszeniowa Władysława Platera

I. STAN BADAŃ

Polska emigracja do Szwajcarii w XIX w. jest nadal nierozpoznanym tematem badań naukowych – nie posiada jeszcze rozbudowanej bibliografii, a publikowane teksty najczęściej są ograniczone do formy artykułów lub krótkich szkiców¹. Jej dzieje, struktura oraz główni przedstawiciele zostają najczęściej wciągnięci w Wielką Emigrację we Francji lub zupełnie przeoczeni. Tymczasowe zawieszenie działalności Muzeum Polskiego w Rapperswilu w 2022 r. (za sprawą wypowiedzenia umowy najmu zamku raperswilskiego) przyczyniło się do zwrócenia uwagi na szwajcarską Polonię, jej historię i instytucje z nią powiązane oraz na samego założyciela Muzeum w Rapperswilu, Władysława Platera. Ten artykuł zakłada opisanie

¹ Wśród głównych opracowań polskiej emigracji do Szwajcarii znajdują się m.in.: B. Czapla, *Polacy w Szwajcarii po upadku powstania listopadowego: dokumenty Dozoru Polskiego w Genewie jako przyczynek do badań nad działalnością polskiej emigracji*, „Szkice Archiwalno-Historyczne” 2020, nr 17, s. 31–34; H. Florkowska-Frančic, *Polska diaspora w Szwajcarii*, [w:] *Polska diaspora w Szwajcarii*, Kraków 2001; też, *Struktura polskiej emigracji politycznej w Szwajcarii w latach sześćdziesiątych XIX w. (1863–1868)*, Wrocław 1976; K. Groniowski, *Rapperswil jako ośrodek polityczny (1868–1887)*, „Annales UMCS Sect. F. Humanoria” 1982, nr 37, s. 393–409; J. Lewandowski, *Polacy w Szwajcarii*, Lublin 1981.

działalności publicystycznej oraz stowarzyszeniowej Władysława Platera w celu przedstawienia wkładu oraz efektów tych działań w dziejach i stanie emigracji polskiej w XIX w. oraz – w mniejszym stopniu – długoterminowo.

Głównym problemem w badaniu działalności Władysława Platera jest brak źródeł archiwalnych, wynikający z trzech czynników:

- a) kampanii dyskredytującej jego osobę i działania zapoczątkowanej w drugiej połowie XIX w. przez kręgi socjalistyczne,
- b) zniszczenia archiwów osobistych Platera w trakcie II wojny światowej w Warszawie,
- c) błędnego katalogowania archiwaliów z nim związanych (zwłaszcza we Francji).

Urodzony w Wilnie w 1808 r., a zmarły w Zurychu w roku 1889 hrabia Władysław Broel-Plater zapisał się w historii jako działacz emigracyjny, publicysta oraz założyciel pierwszego w historii polskiego muzeum narodowego, w Szwajcarii, pod Zurychem². Po młodości spędzonej w Wilnie i na Litwie brał udział w powstaniu listopadowym pod dowództwem generała Samuela Różyckiego, w trakcie którego został posłem sejmu powstańczego, później emigracyjnego³.

Na rzecz Polski niepodległej działał w Warszawie, Paryżu, Londynie, Berlinie i Zurychu, jego aktywność nasilała się w okresie powstań i emigracji z nimi związanej – do Francji po powstaniu listopadowym, a do Szwajcarii po powstaniu styczniowym. Miał ogromne zasługi w zabieganiu o prawa polskich emigrantów we Francji i Szwajcarii, równie wiele osiągnął w działaniach kulturalnych. Zasłynął także, choć w mniejszym stopniu, aktywnością publicystyczną i stowarzyszeniową w Paryżu i w Zurychu, które zarazem wyznaczają dwie główne osie jego życia i działalności. Natomiast nigdy nie udało mu się znacząco wpłynąć na sferę polityczną i dyploma-

² Źródła biograficzne Władysława Broel-Platera składają się z następujących pozycji: J. Dunin-Borkowski, *Plater*, w: *Almanach błękitny: genealogia żyjących rodów polskich*, Warszawa 1909, s. 688–716 ; A. Giller, *Hrabia Władysław Plater-Broel, założyciel Muzeum Narodowego w Rapperswyłu*, Poznań 1882; S. Kieniewicz, *Władysław Ewaryst Plater (Broel-Plater)*, [hasło w:] *Polski Słownik Biograficzny*, <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/wladyslaw-ewaryst-plater-1808-1889-posel-dziennikarz-emigrant> (dostęp: 16.10.2024); Sz. Konarski, *Platerowie*, w: *Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej*, t. 4, red. Sz. Konarski, Paryż-Buenos Aires 1967, s. 122–190.

³ Sz. Konarski, *Platerowie*, s. 124.

tyczną „sprawy polskiej”, o co przez wiele lat zabiegał. Przyczyną tego były towarzyszące mu kontrowersje powiązane m.in. z brakiem woli dopasowania się do istniejących emigracyjnych stronnictw politycznych. Mimo tego w trakcie swojej kariery współpracował z księciem Adamem Czartoryskim, Adamem Mickiewiczem oraz Józefem Ignacym Kraszewskim, dowódcą powstania Marianem Langiewiczem czy Józefem Hauke-Bosakiem, a także z wieloma przedstawicielami polskiej emigracji XIX w.

Emigracyjny życiorys i działalność Władysława Platera można podzielić na dwa etapy – francuski (1830–1844) oraz szwajcarski (1844–1889). Oba okresy znacząco się od siebie różnią, co można stwierdzić, biorąc pod uwagę m.in. kontekst geopolityczny i wewnętrzny danego kraju, a także charakter działalności – od formacyjnych lat redaktorsko-dziennikarskich w Paryżu do samodzielnych i upolitycznionych lat aktywności humanitarnej w zurychskim Broelbergu.

W ciągu ponad 60 lat działalności Plater stał się postacią na tyle kontrowersyjną, że jeszcze za jego życia ukazały się teksty polemiczne poświęcone jemu i jego działalności, w których wypowiadano się o nim zarówno w sposób pejoratywny, jak i pochwalny. Do grupy tych pierwszych należy karykaturalna powieść biograficzna *Ośła Góra, urywek z pamiętników wychodźcy*, opublikowany w 1865 r. paszkwil pióra Karola Pieńkowskiego⁴. Obok niego najważniejszym krytykiem idei założenia i prowadzenia przez Platera Muzeum Polskiego w Rapperswilu był Karol Estreicher, podający w wątpliwość efektywność i trwałość przedsięwzięcia, a także wybór ulokowania Muzeum w Szwajcarii⁵.

Z kolei wśród ważniejszych tekstów pozytywnie opisujących działania i osobę Platera przez współczesne mu postaci wymienić można rozdział w *Sylwetach Emigracyjnych* Zygmunta Miłkowskiego z 1904 r.⁶, nieobiektywne pochwalny zarys biograficzny *Hrabia Władysław Plater-Broel, założyciel Muzeum Narodowego w Rapperswylu* Agatona Gillera z 1882 r.⁷ czy krótki

⁴ K. Pieńkowski, *Ośła góra, urywek z pamiętników wychodźcy*, Lipsk 1865.

⁵ K. Estreicher, *O Rapperswylu. Głos drugi i ostatni*, Kraków 1883; tenże, *W sprawie Muzeum Rapperswylskiego*, Kraków 1889.

⁶ Z. Miłkowski, *Sylwety Emigracyjne*, Lwów 1904.

⁷ A. Giller, *Hrabia Władysław Plater-Broel, założyciel Muzeum Narodowego w Rapperswylu*.

tekst Jana Nepomucena Gniewosza *Sprawa hr. Władysława Platera* wyrażający poparcie dla założyciela Muzeum i odpierający skierowane przeciw niemu ataki, opublikowany w odpowiedzi na zarzuty Estreichera⁸.

Należy także wspomnieć o zapoczątkowanej w latach 60. XIX w. przez stowarzyszenia i ugrupowania socjalistyczne kampanii mającej na celu zniesławienie Platera. Tu szczególnie aktywne było środowisko zebrane wokół Bolesława Limanowskiego, który w Genewie od 1879 r. współredagował pismo „Równość”. Co interesujące, kampania ta była kontynuowana w XX w. przez władze komunistyczne, a jej elementy widoczne są m.in. w notce biograficznej Stefana Kieniewicza opublikowanej w 26. tomie *Polskiego słownika biograficznego*⁹.

Pierwsza wyważona ocena postaci Władysława Platera pojawiła się dopiero w XXI w. w krótkim rysie biograficznym zatytułowanym *Władysław Broel-Plater – założyciel Muzeum Polskiego w Rapperswilu (zarys biografii)* opublikowanym w 2010 r. przez Sława Milewskiego, członka Towarzystwa Rapperswilskiego. Ze względu na niedużą objętość tekst Milewskiego nie wychodzi poza podstawowe informacje biograficzne, jednak nie skupia się wyłącznie na wątkach polemicznych.

Biorąc pod uwagę powyższe, należy stwierdzić, że do dziś założyciel pierwszego muzeum narodowego w historii Polski, złożona i ciekawa postać Wielkiej Emigracji, publicysta i działacz nie doczekał się rzeczowego i pogłębionego omówienia swojej biografii i działalności.

II. REDAKTOR I PUBLICYSTA

Pierwszą odnotowaną publikacją Platera było tłumaczenie na język francuski broszury politycznej autorstwa Karola Boromeusza Hoffmana, polskiego polityka, prawnika oraz pisarza, *Wielki Tydzień Polaków, czyli opis*

⁸ J.N. Gniewosz, *Sprawa hr. Władysława Platera*, Krosno 1889.

⁹ S. Milewski, *Władysław Broel-Plater – założyciel Muzeum Polskiego w Rapperswilu (zarys biografii)*, „Zeszyty Historyczne Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” 2010, t. 11: *Z dziejów emigracji polskiej XVIII–XX w.*, red. J. Dziwoki, B. Urbanowicz, s. 51–60.

*pamiętnych wypadków w Warszawie od dnia 29 listopada do 5 grudnia 1830 r.*¹⁰ Napisana *ad hoc* w pierwszych chwilach powstania była początkowo wydana anonimowo. Plater zainteresował się nią w trakcie powrotu z Londynu do Warszawy w momencie wybuchu powstania listopadowego i podjął się tłumaczenia. Broszura została wydana w języku francuskim w Paryżu w styczniu 1831 r. bez ujawnienia nazwiska tłumacza. Zamiast tego zapisano, że przekład został sporządzony „par un Polonais” („przez Polaka”), a w przedmowie wskazano cel tłumaczenia oraz samej publikacji. Było nim uświadomienie tyranii zaborcy rosyjskiego oraz istoty polskiego powstania¹¹.

W pierwszych latach aktywności publicystycznej Plater ogłaszał swoje teksty anonimowo, podpisując je właśnie jako „par un Polonais”, ewentualnie „un Polonais émigré” („Polak na emigracji”) lub „réfugie” („uchodźca”), w niektórych przypadkach także „un membre de la Diète polonaise” („członek sejmu polskiego”). Pisał aby powstanie i „sprawa polska” dotarły do opinii publicznej w Europie zachodniej. Jego teksty cechują się niezależnością poglądów, odmiennych od tych prezentowanych przez główne obozy polityczne działające w środowisku emigracji polskiej w Europie zachodniej. W tekstach Platera zauważalne jest czerpanie ze sprzecznych idei – zarówno republikańskich, demokratycznych, monarchistycznych, jak i liberalnych oraz konserwatywnych. Odbijało się to często na działalności Platera i jego statusie w społeczności emigracyjnej. Brak przynależności do któregośkolwiek ze stronnictw skutkował zniechęceniem do współpracy z nim; dodatkowo Plater intensywnie krytykował samą konieczność wyboru stronnictwa i polaryzację polityczną społeczeństwa emigracyjnego.

Wśród publikacji podpisanych przez Platera znajdują się artykuły, noty i oświadczenia ogłaszane w gazetach, wydania niezależne, w tym publikacje tekstów innych autorów opatrzone przedmową jego autorstwa, stowarzyszeniowe sprawozdania i mowy ze spotkań zakładanych przez niego

¹⁰ K.B. Hoffmann, *Wielki Tydzień Polaków, czyli opis pamiętnych wypadków w Warszawie od dnia 29 listopada do 5 grudnia 1830 r.*, Warszawa 1830.

¹¹ Tenże, *La grande semaine des Polonais, ou Histoire des mémorables journées de la révolution de Varsovie*, trad. W. Plater, Paris 1831, s. 1.

organizacji, relacje z narad i posiedzeń natury politycznej oraz listy otwarte i odezwy. Najliczniejszą grupę stanowią oświadczenia publikowane w gazetach. Jak już wspomniano, Plater współpracował z wieloma politykami i ludźmi pióra, a także z publicystami i dziennikarzami, m.in. z Gillerem i Feliksem Wrotnowskim.

Aktywność publicystyczna Platera jest na tyle różnorodna i rozproszona, że trudno omawiać ją w porządku chronologicznym. Zasadne wydaje się natomiast podzielenie jej na trzy kategorie – redakcyjno-wydawniczą, polityczną i kulturalną. Dodatkowo anonimowe publikacje i opracowania, zwłaszcza z początku jego kariery, utrudniają pracę nad działalnością publicystyczną Platera. Znaczącą pomocą okazują się źródła i opisy współczesnych mu publicystów, w tym Gillera, lub aktualnych badaczy, jak Szymon Konarski.

Plater – redaktor i wydawca

Kariera redaktorska Władysława Platera zaczęła się w Paryżu, w założonym w 1833 r. przez Adama Czartoryskiego miesięczniku „Le Polonais. Journal des intérêts de la Pologne”. Periodyk utworzony w ramach działalności Towarzystwa Historyczno-Literackiego i stronnictwa Hotelu Lambert, wydawany w języku francuskim, ukazywał się przez trzy lata – od lipca 1833 r. do czerwca 1836 r., znajdując wielu zwolenników zarówno wśród Polaków, jak i Francuzów. Wówczas 25-letni Plater pełnił funkcję redaktora naczelnego, pozostając anonimowym. O jego udziale w wydawaniu pisma wspominała jedynie wzmianka „un membre de la Diète polonaise”. Na łamach miesięcznika wypowiadały się prominentne postacie polskiej polityki i środowisk niepodległościowych, m.in. Józef Bem, Józef Straszewicz, Karol Boromeusz Hoffman, Charles Saint-Beuve. W „Le Polonais” publikowali także bliscy współpracownicy Platera, jego brat Cezary Plater oraz przyjaciel Charles de Montalembert. Profil polityczno-literacki czasopisma pozwalał na wpływanie na opinię publiczną i dostarczanie informacji o sytuacji Polski w języku francuskim oraz propagowanie polskiej kultury i historii.

Prawicowo-konserwatywny profil miesięcznika, narzucony przez Czartoryskiego, przyczynił się do zrażenia obozu demokratycznego, w wyniku czego od Platera odsunęli się współpracujący z nim wcześniej Joachim

Lelewel oraz generał Gilbert du Motier de La Fayette (potocznie znany jako generał Lafayette). Co ważne, od młodego redaktora zaczął się także dystansować Czarторыski, uważając wybór i wydźwięk treści pisma za niewystarczająco odzwierciedlające idee swojego obozu politycznego, co poskutkowało w 1834 r. poddaniem Platera nadzorowi oraz uzależnieniem finansowania pisma od jego subordynacji. Ten jednak nie zmienił swoich poglądów i linii prowadzenia periodyku¹². W konsekwencji Czarторыski zawiesił działalność miesięcznika w czerwcu 1836 r. Niemniej „Le Polonais” pozostaje jednym z ważniejszych czasopism Wielkiej Emigracji, dającym wgląd w społeczeństwo emigracyjne w Paryżu, jego dynamikę polityczną i społeczną oraz zjawiska kulturalne.

Władysław Plater już wtedy wyłamywał się z obozu konserwatywno-monarchistycznego Adama Czarторыskiego, skłaniając się w stronę demokratyczną. Dawał temu wyraz w działaniach stowarzyszeniowych oraz politycznych, m.in. w treści wystąpień na nieoficjalnych naradach polskiego sejmu emigracyjnego. Mimo to przez następne kilka lat współpracował ze stronnictwem Hotelu Lambert jako poseł i łącznik we Francji i Anglii, podczas których nie stronił od eksploracji politycznej, nawiązując kontakty z lordem Williamem Ewartem Gladstone’em, Robertem Peelem i jego opozycją torysowską, równocześnie na zlecenie Czarторыskiego prowadząc rozmowy z Henrym Johnem Temple’em lordem Palmerston.

W 1841 r. w Paryżu Władysław Plater założył samodzielnie „Dziennik Narodowy”, który wbrew tytułowi miał być tygodnikiem i ukazywać się cztery razy w miesiącu. Wydawany w języku polskim periodyk został początkowo powierzony redakcji Wrotnowskiego, publicysty i działacza oraz członka założonego przez Platera Towarzystwa Litewskiego i Ziemi Ruskich. Później, po tym jak w 1844 r. Plater przeniósł się do Szwajcarii, redakcję przejął najpierw Józef Wereszczyński, a po nim Jan Franciszek Kołosowski. Głównym celem „Dziennika” były działania informacyjne na użytek emigracji polskiej, w mniejszym stopniu zaś chęć oddziaływania na zagraniczną opinię publiczną. Jednocześnie na łamach pisma intensywnie i regularnie krytykowano stronnictwo i brak porozumienia wewnątrz społeczeństwa emigracyjnego oraz dynastycznej ideologii narzucanej przez

¹² S. Kieniewicz, *Władysław Ewaryst Plater (Broel-Plater)*.

obóz Czartoryskiego. W roku 1843 głównym tematem stała się krytykowana przez Platera sekta polityczno-wyznaniowa Andrzeja Towiańskiego, co w konsekwencji przyczyniło się do trwałego pogorszenia relacji między Platerem a Mickiewiczem. Po siedmiu latach działalności, w 1848 r. „Dziennik Narodowy” został zawieszony. Jako samodzielny twór Władysława Platera i organ prasowy niezależny od wszystkich stronnictw emigracyjnych przedstawiał zawiłości polityki wewnętrznej, walki o niepodległość, wytykając wszelkie nieścisłości i nieprawidłowości w działalności polityków emigracyjnych, często padając ofiarą swojej bezstronności i niechęci do wybrania obozu politycznego.

W listopadzie 1864 r., na zlecenie Tymczasowego Rządu Narodowego, Plater założył w Zurychu „Der Weisse Adler”, którego redakcję powierzył Teodorowi Opitzowi. Celem miało być oddziaływanie na opinię publiczną w krajach niemieckojęzycznych¹³. Zaraz po ukazaniu się pierwszego numeru (w lutym 1864 r.) przedsięwzięcie zaczęło podupadać wraz z nadziejami „sprawy polskiej”, a ostatni numer czasopisma ukazał się w czerwcu 1865 r.

Plater, głosząc ideę bezstronności Wielkiej Emigracji, stawiając „sprawę polską” na piedestale poza wszelkimi pobocznymi kwestiami, np. sporami między obozami politycznymi, dość szybko wypadł z głównego nurtu publikacji i działań niepodległościowych. Nie opowiadając się po żadnej stronie, ściągał na siebie krytykę stronnictw. Z kolei z jego późniejszych tekstów przebiega brak zrozumienia realiów krajowych, naturalnie wynikający z życia na emigracji, w odcięciu od Polski, brak umiejętności obiektywnego spojrzenia na realia europejskie oraz brak zaufania do młodszej generacji uchodźców i ich idei.

Nie ulega wątpliwości, że to nietypowe, wyróżniające się na tle politycznie spolaryzowanej emigracji polskiej drugiej połowy XIX w. podejście było powodem wykluczenia Platera z kręgów poważanych publicystów, a jego poglądy wyrażane na łamach własnych dzienników oraz prywatnie, w czasie spotkań i uroczystości, przyczyniły się do negatywnego nastawienia opinii publicznej do jego osoby. Nie ulega także wątpliwości, że duża część krytyki wobec Platera wynikała także z jego konfliktu z Estreicherem oraz wystąpienia przeciwko socjalistycznemu ugrupowaniu i periodykowi „Równość”.

¹³ W. Plater, *Fondation du Journal „Der Weisse Adler”*, Zürich 1863, s. 1.

Plater – publicysta polityczny

Skupienie działań Platera na „sprawie polskiej” ponad podziałami i stronnictwami politycznymi realizowało się często w tekstach mających na celu działania dyplomatyczne lub humanitarne, czego najlepszym przykładem jest *Memorandum polonais* przedstawione na Kongresie w Berlinie w 1878 r.¹⁴ Podobnie artykuły i przedmowy publikowane w ramach sprawozdań, raportów lub odezów z wydarzeń czy narad spełniały swoje zadanie rzeczowego oddziaływania na opinię publiczną, czego przykład stanowią *Mémoire présenté aux commissions des chambres sur le projet relatif à la résidence des réfugiés*¹⁵ opublikowany w 1830 oraz *Opinion de la presse sur la discussion de la Chambre des Députés du 14 juin, relative à la loi du 21 avril 1832, concernant les réfugiés*¹⁶ wydana w 1838 r. Opublikował także broszury poruszające sprawy emigracji polskiej we Francji pod kątem politycznym, dyplomatycznym oraz humanitarnym, jak *Aux deux Chambres françaises les Polonais reconnaissants*¹⁷ oraz *L'émigration polonaise et la loi du 21 avril*¹⁸ w 1834 r., *Mémoire présenté le 29 avril et le 21 mai 1838, aux commissions des chambres chargées de l'examen du projet de loi relatif à la résidence des réfugiés, suivi de quelques mots sur la dernière discussion de la chambre des pairs au sujet de cette loi*¹⁹ oraz *Opinions sur les discours de la chambre des députés*²⁰ w 1838 r. W niepublikowanej pełnej wersji artykułu „Platerowie”²¹ zawartego w tomie czwartym *Materiałów do biografii, genealogii i heraldyki polskiej* Szymon

¹⁴ [W. Plater], *Memorandum polonais : adresse aux membres du Congrès de Berlin*, Rome 1878.

¹⁵ [W. Plater], *Mémoire présenté aux commissions des chambres sur le projet relatif à la résidence des réfugiés*, Paris 1830.

¹⁶ [W. Plater], *Opinion de la presse sur la discussion de la Chambre des Députés du 14 juin, relative à la loi du 21 avril 1832, concernant les réfugiés*, Paris 1838.

¹⁷ [W. Plater], *Aux deux Chambres françaises les Polonais reconnaissants*, Paris 1838.

¹⁸ [W. Plater], *L'émigration polonaise et la loi du 21 avril*, Paris 1834.

¹⁹ [W. Plater], *Mémoire présenté le 29 avril et le 21 mai 1838, aux commissions des chambres chargées de l'examen du projet de loi relatif à la résidence des réfugiés, suivi de quelques mots sur la dernière discussion de la chambre des pairs au sujet de cette loi*, Paris 1838.

²⁰ [W. Plater], *Opinions sur les discours de la chambre des députés*, Paris 1838.

²¹ Sz. Konarski, *Platerowie*.

Konarski sporządził ekstensywny spis chronologiczny prac Władysława Platera, będący orientacyjnym wykazem i podstawą do dalszych badań.

Listy otwarte i oświadczenia publikowane w gazetach stanowią najliczniejszą kategorię tekstów autorstwa Platera. Ogłaszał je we Francji, Szwajcarii, Niemczech, a nawet Turcji. I jakkolwiek należy stwierdzić, że to właśnie te listy najlepiej ukazują poglądy Platera, ich ewolucję oraz, zwłaszcza od lat 70. XIX w., rozdzwięk między jego poglądami politycznymi a tymi głoszonymi przez najważniejsze stronnictwa polityczne na emigracji, to jednak należy dodać, że samo poszukiwanie tych publikacji jest procesem żmudnym i skomplikowanym. Plater pisał z zapalem od lat 40. XIX w., na początku podpisując publikowane listy swoim nazwiskiem, a później „Villa Broelberg” – pseudonimem utworzonym od nazwy swojej posiadłości pod Zurychem, tym samym aspirując – nieco na wyrost – do miana instytucji równej Hotelowi Lambert. Tak więc część listów jest podpisana imieniem i nazwiskiem autora, część frazą „Villa Broelberg”, która z czasem stała się „marką” i rozpoznawalnym źródłem informacji o „sprawie polskiej”. Dodatkowo istnieje grupa listów podpisanych różnymi wariantami, często po prostu błędnie zapisanymi przez zagraniczne redakcje, imienia lub jednego z nazwisk (m.in. Władysław, Ladislas; Broel, Borel, Brol; Plater, Platen, Pluter; comte de ...). To w znacznym stopniu utrudnia ich poszukiwanie.

Listy, które już udało mi się odnaleźć, wskazują, że – podobnie jak w przypadku innych publikacji – głównym celem również tych było wpływanie na opinię publiczną i budzenie jej zainteresowania dla „sprawy polskiej”. Najwięcej listów otwartych Plater publikował w prasie w latach 60. XIX w., gdy obok realizacji tego głównego celu chciał ukazać rangę i znaczenie powstania styczniowego i problemy uchodźców polskich. Wiele z tych listów miało także wymiar retrospekcyjny, nawiązywało do powstania listopadowego. Później więcej uwagi poświęcał Muzeum Narodowemu w Rapperswilu, problematyce kulturalnej, a wreszcie zarzutom i krytyce, z którymi się spotykał. Za pośrednictwem listów otwartych publikowanych w prasie Plater nie tylko debatował na tematy polityczne, ale wystosowywał też oświadczenia, sprostowania i odezwy. Publikował także listy otwarte we współautorstwie, m.in. z Langiewiczem i Hauke-Bosakiem w czasie, gdy rezydowali w Broelbergu na początku emigracji lub przebywali tam w celach towarzyskich.

Poza listami otwartymi mającymi na celu oddziaływanie na opinię publiczną, Plater regularnie pisywał listy do watykańskiej kancelarii papieskiej Piusa XI i Leona XII w celu zdania sprawy ze stanu Kościoła katolickiego w Polsce pod zaborami oraz z prześladowań dotyczących polskich chrześcijan. Listy te dotychczas nie zostały zbadane ani opublikowane ze względu na bardzo trudny dostęp do Archiwów Watykańskich.

Nie sposób tu omówić wszystkich listów i oświadczeń Platera. Zwróćmy więc uwagę na trzy szczególnie interesujące. Wśród nich można znaleźć trzyszyronicowy list otwarty w formie druku ulotnego pod tytułem *Réponse à M. le Comte de Bismark*²², opublikowany 2 maja 1867 r. i stanowiący oficjalną odpowiedź na wypowiedź Bismarcka z 18 marca 1867 r. z posiedzenia parlamentu w Berlinie²³. Zarzucał on brak odpowiednich fundamentów krajowości, które uzasadniłyby istnienie niepodległej Polski. Wypowiedź Bismarcka odzwierciedlała ówczesne poglądy na kulturę i politykę części społeczeństw zachodnich na temat tożsamości Polski, *in explicite* usprawiedliwiając i racjonalizując zabory brakiem tożsamości i kultury polskiej.

Kolejną wartą uwagi publikacją jest oświadczenie wydane w reakcji na zamach na cara Alexandra II, do którego doszło w Paryżu 6 czerwca 1867 r. Plater wraz z Langiewiczem, przebywającym wtedy w Broelbergu, w formie listu otwartego opublikowali zaadresowane do ogółu opinii publicznej oświadczenie o braku związku pomiędzy zamachem, a „sprawą polską”. Zapewniali o szlachetności Polaków jako narodu uciśnionego, męczennickiego, który nie uciekłby się do tak niedyplomatycznych i niehumanitarnych sposobów, a nieudany zamach Antoniego Berezowskiego uznali za wynik fanatyzmu i chorego umysłu. Przypomnieli także o wyjątkowej gościnności i otwartości Francji wobec polskich uchodźców, apelując o rozsądek w osądach ważnych dla opinii publicznej wydarzeń.

Podobny wydźwięk ma oświadczenie datowane na 14 kwietnia 1871 r., opublikowane na łamach wielu gazet i dzienników, między innymi „La Liberté”, „La Patrie” czy „Times”, w którym Plater potępiał udział Polaków w Komunie Paryskiej, zarzucając im brak poszanowania gościnności Francji i „w obowiązku patriotycznym” oświadczał brak poparcia ich działań

²² W. Plater, *Réponse à M. le Comte de Bismark*, Zürich 1867.

²³ Tamże, s. 1.

przez ogół uchodźców polskich. Zaznaczał także, że wyżej wymieniony ogół Polaków potępia despotyzm monarchiczny, tak samo, jak despotyzm republikański i socjalistyczny, a zaakceptowanie przez Polaka przywództwa Komuny Paryskiej jest ujmą na honorze „sprawy polskiej”. Wspomnianym Polakiem był generał Jarosław Dąbrowski, członek i przywódca socjalistycznego Komitetu Centralnego Narodowego działającego w Warszawie od 1862 roku, działacz niepodległościowy i autor jednego z planów powstania w stolicy.

Działania kulturalne Platera

Publikacje z tej kategorii są ściśle połączone z działalnością stowarzyszeniową Broela we Francji oraz Szwajcarii. Wśród nich znajdują się między innymi rysy biograficzne, nekrologi, tłumaczenia, przedmowy, sprawozdania, a od roku 1870 także teksty związane z działalnością Muzeum w Rapperswilu oraz artykuły i albumy. Publikacje te, niezawierające treści typowo politycznych, mimo wszystko przedstawiają poglądy Platera, prezentując jego perspektywę i rozważania na tematy powiązane z życiem na emigracji i „sprawą polską”. Są one świadectwem jego szerokiej wiedzy i kultury osobistej oraz umiejętności pisarskich – choć nieraz przesłoniętych porywami patriotycznymi i patosem, zwłaszcza w początkowych latach.

Nieskupione na polityce teksty Platera cechują się stonowaniem i bezstronnością oraz przejrzystym językiem. Znaczna ich część ma charakter informacyjny, jak w przypadku artykułu *Pomnik i Muzeum w Rapperswyll* z 1872 r.²⁴; upamiętniający, jak nekrolog z 1870 r., *Karol hr. de Montalembert*²⁵; a nawet rozrywkowy, jak powieść historyczna *Les Polonais ou La famille Plater pendant la campagne de Napoléon en Russie et la révolution de la Pologne*²⁶ z 1833 r. opublikowana anonimowo, acz z charakterystycznym podpisem „un Polonais réfugié”, i odznaczająca się typowo platerowskim stylem –

²⁴ W. Plater, *Pomnik i Muzeum w Rapperswyll*, w: *Album Muzeum Narodowego w Rapperswyll na stuletnią rocznicę 1772 r.*, Poznań 1872, s. 11–19.

²⁵ Tenże, *Karol hr. de Montalembert*, Zürich 1870.

²⁶ *Les Polonais ou La famille Plater pendant la campagne de Napoléon en Russie et la révolution de la Pologne*, Belfort 1833.

powieść jest aktualnie w trakcie analizy stylometrycznej, którą realizuję w ramach badań.

Wiele z tekstów kulturalnych publikowanych przez Platera (anonimowo) było powiązanych z działającym w Paryżu w latach 1831–1834 Towarzystwem Litewskim i Ziemi Ruskich, założonym przez jego młodszego brata, Cezarego, oraz Leonarda Chodźkę. Wiele dokumentów Towarzystwa wskazuje Władysława Platera jako wiceprezesa, nie jest to jednak poświadczane żadną znaną uchwałą czy statutem. W ramach działalności Towarzystwa Władysław Plater miał rzekomo opublikować (zdaniem Gillera)²⁷ w roku 1832 anonimową broszurę, *Les Polonais, les Lithuaniens et les Russiens célèbrent en France les premiers anniversaires de leur révolution nationale du 29 novembre 1830 et du 25 mars 1831*²⁸, zawierającą m.in. listy do i od generała Lafayette’a, oraz jego przemowy, wyrażające poparcie dla „sprawy polskiej”, przemowy Joachima Lelewela, Cezarego i Władysława Platerów, wiersz okolicznościowy „napisany ku pokojowi Warszawy”, którego autorem był Nepomucen Lemercier. Całość tekstu składa się z dwóch sprawozdań opatrzonych przypisami i notatkami objaśniającymi – z obchodów z 29 listopada 1831 r., jeszcze przed utworzeniem Towarzystwa a następnie z obchodów z 25 marca 1832 roku, już w ramach jego działalności, a także ze statutów i ustaw Towarzystwa, w językach francuskim i polskim. Można wywnioskować, że książeczka była wydana w celu połączenia pierwszych obchodów z 1831 roku z działalnością Towarzystwa, mimo że nie było ono jeszcze utworzone. Według Lubomira Gadona, o czym Plater w sprawozdaniu nie wspomina, z okazji obchodów także Juliusz Słowacki odczytał swoją odę okolicznościową, zakończoną cytatem ze swojej powieści poetyckiej *Lambro, powstańca grecki*²⁹. Zwraca uwagę, że według Agatona Gillera jest to tekst opracowany i opublikowany przez Władysława Platera³⁰, jednak styl i wydźwięk wstępu temu przeczą. Ten niepodpisany fragment jest bowiem

²⁷ A. Giller, Hrabia Władysław Plater-Broel, założyciel Muzeum Narodowego w Rapperswylu, s. 16.

²⁸ *Les Polonais, les Lithuaniens et les Russiens célèbrent en France les premiers anniversaires de leur révolution nationale du 29 novembre 1830 et du 25 mars 1831*, Paryż 1832.

²⁹ L. Gadon, *Emigracja Polska*, t. 3, Kraków 1902, s. 40.

³⁰ A. Giller, Hrabia Władysław Plater-Broel, założyciel Muzeum Narodowego w Rapperswylu, s. 16.

dosyć protekcjonalny, krytyczny zarówno wobec powstania, jak i inicjatywy obchodów. Skupienie się na postaci generała Lafayette’a i nazywanie powstania „rewolucją” przedstawiają perspektywę francuską lub próbę przybliżenia tematu standardowemu Francuzowi, co przez Platera nie było praktykowane.

W latach współpracy z Towarzystwem Litewskim i Ziem Ruskich Plater opublikował wiele innych odezw, oświadczeń, mów oraz sprawozdań, jednak był to dla niego przede wszystkim okres formacyjny, który ukształtował jego podejście do działalności stowarzyszeniowej. Inicjatywy Władysława Platera charakteryzowały się bezkompromisowym patriotyzmem i pełnym oddaniem „sprawie polskiej”. Bez wątpienia cechowały go narcystyczne ambicje zapisania się w historii, co nie raz doprowadzało do konfliktów oraz konieczności finansowania niektórych działań z własnych zasobów, co jest widoczne zwłaszcza w okresie szwajcarskim działalności stowarzyszeniowej.

III. INICJATYWY STOWARZYSZENIOWE

Również w działalności stowarzyszeniowej Platera można wyodrębnić dwa okresy – francuski oraz szwajcarski, odzwierciedlające nie tylko wspomniane tendencje, ale także charakterystykę danych organizacji i kraju, w których były osadzone. Wynikało to z kilku uwarunkowań: ogólnego statusu politycznego uchodźcy-emigranta, dynamicznie ewoluującego statusu politycznego Polski i Polaków w Europie oraz reakcji opinii publicznej państw europejskich. Na tę ostatnią starali się oddziaływać nie tylko polscy działacze i uchodźcy, ale także ci należący do mocarstw odpowiedzialnych za rozbiory Polski. Dodatkowy wpływ miały tu też regulacje prawne danego kraju dotyczące działalności stowarzyszeniowej lub publicystycznej obco-krajowców – Szwajcaria, już wtedy słynąca ze swojej neutralności, była pod tym względem najbardziej otwarta.

Z całą pewnością okres francuski (1831–1844), skupiony głównie wokół Towarzystwa Litewskiego i Ziem Ruskich, był czasem, w którym Plater ugruntował swoje osobiste przekonania polityczne, nawiązał wiele kontaktów wśród emigracji polskiej, działaczy emigracyjnych, w społeczeństwie

francuskim i międzynarodowym oraz zdobył nieocenioną wiedzę, umiejętności, dzięki którym mógł dalej rozwijać swoje działania na rzecz „sprawy polskiej”. Do Towarzystwa przynależeli w dużej mierze polscy mieszkańcy Kresów, między innymi Mickiewicz, który pod koniec działalności organizacji został nominowany na jej wiceprezesa oraz był inicjatorem apelu o przekazywanie do Towarzystwa pamiątek z czasów powstania³¹. Obok niego w tej organizacji działali pełniący funkcje skarbnika Juliusz Słowacki, Juliusz Grużewski, Franciszek Szemioth, Stanisław Worcell, Aleksander Jełowicki, Józef Straszewicz oraz niezwiązani z Kresami Joachim Lelewel, Karol Edward Wodziński, Jan Nepomucen Umiński czy gen. Samuel Różycki. Lubomir Gadon w tomie pierwszym *Emigracji Polskiej* z roku 1901 stwierdził, że Towarzystwo utworzone zostało w celach afirmacji przynależności Litwy, Białorusi oraz Ukrainy do Polski, a w konsekwencji także do Europy, oraz czuwania nad opinią publiczną i prześladowaniami rządu rosyjskiego³².

Towarzystwo zasłynęło przede wszystkim ze wspomnianych obchodów, współpracy z wieloma osobistościami polskimi i międzynarodowymi oraz z wybicia w 1833 r. medalu kommemoratywnego, którego autorem był słynny Jacques-Jean Barre. Jest to równocześnie najlepiej udokumentowane przedsięwzięcie Towarzystwa. Cały proces zamówienia – od projektu po wykonanie i przekazanie zleceniodawcy – można odtworzyć z rękopisu zachowanego do dzisiaj przez Bibliotekę Narodową i dostępnego na portalu Polona³³. *Akta dotyczące się wybicia medalu na pamiątkę powstania Żmudzi, Litwy, Wołynia, Podola i Ukrainy* zawierają manuskrypty z lat 1832–1834 – między innymi tekst Eustachego Januszkiewicza pt. „Historia nastania medalu”. Brązowy medal z łacińską inskrypcją ułożoną przez Joachima

³¹ A. Mickiewicz, *Towarzystwo Litewskie i Ziemi Ruskich, Wezwanie do ziomków od Towarzystwa Litewskiego i Ziemi Ruskich w przedmiocie spisania Pamiątek z czasów ostatniej rewolucji*, Paryż 1832, s. 1.

³² L. Gadon, *Emigracja Polska*, s. 37.

³³ *Akta dotyczące się wybicia medalu na pamiątkę powstania Żmudzi, Litwy, Wołynia, Podola i Ukrainy*, Paryż 1832–1840, <https://polona.pl/item-view/229b3415-d75a-4494-9913-e83f5ec9e8cd?page=0>.

Lelewela³⁴, zaprojektowany przez już wtedy słynnego medaliera i grawera, wykonawcę Wielkiej Pieczęci Francuskiej (jednego z symboli narodowych Francji do dzisiaj stosowanego przez rząd i powiązane z nim struktury), na trwałe trafił do panteonu arcydzieł sztuki medalierskiej i do dzisiaj jest przechowywany przez Francuską Bibliotekę Narodową w Paryżu, w dziale Medali i Antyków.

Towarzystwo Litewskie i Ziem Ruskich zostało rozwiązane w 1834 r. na skutek stopniowego odchodzenia większości członków, zawiedzionych brakiem działań w dążeniu do realizacji założonych celów i nieusatsfakcjonowanych formą koła dyskusyjnego³⁵.

Następne stowarzyszenie, w którego założeniu brał udział Plater, powstało dopiero 30 lat później w formie Zuryskiego Centralnego Komitetu Szwajcarskiego Pomocy Polakom w latach 1863–1865, utworzonego w celu koordynacji działań kantonalnych komitetów pomocy. Wraz ze współzałożycielem, Gottfriedem Kellerem, Plater działał aktywnie na rzecz Komitetu i fali imigrantów oraz uchodźców polskich po powstaniu styczniowym. Komitet Centralny, jako organizacja natury humanitarnej oraz ze względu na znaczne upolitycznienie ogółu działalności emigracyjnej, angażował się aktywnie na rzecz kształtowania opinii publicznej. W tym czasie wzrosła liczba publikowanych przez Platera odezw, sprawozdań oraz listów otwartych. Dodatkowo polityczne zawirowania związane ze stosunkami szwajcarsko-rosyjskimi wymagały rozważnego i stanowczego działania – w tym czasie odnotowano incydenty wewnątrz Komitetu dotyczące ochotników szwajcarskich oraz szpiegów rosyjskich. W czasie istnienia Komitet Centralny wypełniał swoją funkcję, wspierając polskich uchodźców i imigrantów przybyłych do Szwajcarii. Centralny Komitet Szwajcarski Pomocy Polakom, wraz z Platerem, kończąc działalność i pozostawiając pomoc humanitarną w gestii kantonalnych organizacji, przyczynił się do ustalenia reguł funkcjonowania prawa azylu w Szwajcarii, które są aktualne do dziś.

Po zawieszeniu Centralnego Komitetu w 1865 r. oraz zmianie potrzeb imigrantów polskich w Szwajcarii, odzwierciedlając nurt idei pracy or-

³⁴ A. Giller, *Hrabia Władysław Plater-Broel, założyciel Muzeum Narodowego w Rapperswylu*, s. 16.

³⁵ L. Gadon, *Emigracja Polska*, s. 40.

ganicznej, Plater utworzył w latach 1864–1865 Dom Inwalidów Polskich oraz Agencję Polską – wspierając Polaków w adaptacji, osiedlaniu się, zdobywaniu kwalifikacji i znalezieniu pracy w Szwajcarii – oraz Komisję Pomocy Naukowej Młodzieży Polskiej studiującej w Szwajcarii, która przeobraziła się później w dział oświatowy i stypendialny Muzeum Narodowego w Rapperswilu.

Z kolei w 1874 r. założył w Paryżu prężnie działające Towarzystwo Wsparcia Księży-Sybiraków, składające się z Funduszu na rzecz Księży Polskich Zesłanych na Syberię i w głąb Rosji (*Oeuvre d'assistance des prêtres polonais exilés en Sibérie et dans l'intérieur de la Russie*) oraz Dzieła na rzecz Kościoła katolickiego w Polsce. W 1885 r. przekazał je w zarząd arcybiskupowi Zygmuntowi Szczęsnemu Felińskiemu, aktywnie działającemu przeciwko niemu we wcześniejszych latach. Towarzystwo Wsparcia było jedną z intensywniej działających i ważniejszych organizacji polskich w Europie Zachodniej, obecną na terenie Francji, Szwajcarii, Włoch i Niemiec, a nawet Ameryki³⁶. Po przekazaniu Felińskiemu, działalność Towarzystwa Wsparcia została odtworzona w sekcji religijnej Muzeum Narodowego już w pierwszych latach jego istnienia.

Zdecydowanie zwieńczeniem aktywności stowarzyszeniowej Platera i jego największym osiągnięciem było Muzeum Narodowe w Rapperswilu, które, założone w 1870 r. jako Muzeum Polskie, zostało w 1881 r. pierwszym w historii Polski Muzeum Narodowym³⁷, działającym do dziś mimo wielu zmian i przeobrażeń. Muzeum Narodowe w Rapperswilu nie tylko przetrwało, ale i stało się jedną z najważniejszych instytucji kulturalnych polskich i polonijnych, choć brak kwalifikacji i bezkompromisowa osobowość Władysława Platera, posądzanego o nie szczere intencje i działanie w interesie własnym, zdawały się skazywać to przedsięwzięcie na niepowodzenie. Tak przynajmniej wieszczyla część jego przeciwników, między innymi

³⁶ K. Sowa, *Losy duchowieństwa polskiego zesłanego na Syberię po Powstaniu Styczniowym (1863–1883)*, „*Nasza Przyszłość*” 1992, t. 77, s. 152.

³⁷ Za sprawą przekazania własności Muzeum przez Platera państwu polskiemu oraz aktu fundacyjnego z 14 kwietnia 1881 r. – status Muzeum Narodowego został zredefiniowany na początku XX w. Z. Wasilewski, *Rzut oka na dzieje Muzeum Narodowego w Rapperswilu (1869–1893)*, w: *Album Muzeum Narodowego w Rapperswilu*, t. 4, Kraków 1894, s. 25; W. Karczewski, *Muzeum Narodowe Polskie w Rapperswilu*, Kraków 1906, s. 11.

Estreicher. Niemniej szlachetne cele, przyjęte jeszcze przez Platera, Muzeum realizuje do dziś, popularyzując polską kulturę i historię za granicą, tworząc miejsce nawiązywania międzynarodowych kontaktów naukowych, kulturowych i politycznych oraz działając na rzecz Polski niepodległej.

W radzie Muzeum zasiadali Henryk Bukowski – antykwariusz, Agaton Giller oraz Józef Ignacy Kraszewski, finansami zarządzał Zygmunt Miłkowski – pisarz, a Plater został ustanowiony dożywotnim kierownikiem. Otwarcie Muzeum 23 października 1870 r. wzbudziło duże zainteresowanie międzynarodowe.

Pierwsze półwiecze działalności Muzeum, od 1870 roku do 1927 roku, a w szczególności okres za życia Platera, poświęcone było rozbudowywaniu kolekcji zbiorów oraz działalności propolskiej. Ekspонатów szybko przybywało, Muzeum wspomagane było darami osób prywatnych, kolekcjami przekazywanymi w testamentach lub kupionymi przez Muzeum, m.in. od tak cenionych postaci, jak Leonard Chodźko, Aleksander Sobański czy Krystyn Ostrowski. Niektóre z kolekcji zawierały obiekty o niewątpliwie wysokiej wartości historycznej, jak np. listy Tadeusza Kościuszki czy starodruki z kolekcji Chodźki.

Zbiory pozyskane przez Platera do 1889 r. stały się trzonem kolekcji muzealnej oraz utworzonej w 1875 r. Biblioteki Polskiej przyłączonej do Muzeum. Biblioteka i archiwum zostały założone w wyniku nabycia licznej i bogatej kolekcji należącej do Leonarda Chodźki w 1874 r.

Zygmunt Miłkowski, będąc w bliskiej współpracy z Platerem, pisał o jego ambicji utworzenia w ramach działalności Muzeum wydziałów ministerialnych spraw wewnętrznych, zewnętrznych, finansów, wojskowości i oświaty³⁸. Podkreślał jednak naiwność i zahaczające o narcyzm motywacje tego przedsięwzięcia.

Mówiąc wprost, Plater chciał uczynić z Muzeum siedzibę Rządu Narodowego. W *Sylwetach Emigracyjnych* Miłkowski podkreśla także pewną naiwność i nadgorliwość na początku pozyskiwania zbioru, część z obiektów kwalifikując bardziej jako suweniry patriotyczne niż przedmioty o wartości historycznej³⁹.

³⁸ Z. Miłkowski, *Sylwety Emigracyjne*, s. 149.

³⁹ Tamże, s. 147.

Istnienie Muzeum, jego ideę, a także samego Platera jako dyrektora od początku krytykowano i odnotowywano głosy sprzeciwu. Wśród nich na plan pierwszy wysuwały się publikacje polemiczne Karola Estreichera, szanowanej i cenionej postaci polskiego środowiska kultury i nauki XIX w. Przede wszystkim nie podobała mu się lokalizacja muzeum, także sposób zarządzania i polityka finansowa. Oczywiście przeszkadzał mu także sam Plater, o którym wypowiadał się niepochwlebnie nawet po jego śmierci. Jego krytyczne nastawienie potwierdzają najdobitniej dwie publikacje: *O Rapperswylu. Głos drugi i ostatni*⁴⁰, wydany niezależnie w roku 1883 na podstawie wypowiedzi w numerach 167 i 168 dziennika „Czas”, oraz *W sprawie Muzeum Rapperswylskiego*⁴¹, wydanej po śmierci Platera w 1889 r. odbitki tekstu z numeru 225 tego samego dziennika. Konflikt między Platerem a Estreicherem zaognił się w 1883 r. na skutek sporu o prawa do zbiorów kamei bizantyjskich Konstantego Schmidta, które ostatecznie trafiły do założonego w 1879 r. Muzeum Narodowego w Krakowie⁴². W tym samym roku opublikowany anonimowo przez Gillera tekst pod tytułem *W obronie prawdy i własności narodowej odpowiedź przez jednego z urzędników Muzeum narodowego w Rapperswylu* wyłuszcza wersję zdarzeń według zarządu Muzeum, przy okazji dosadnie wyrażając opinię autora na temat osoby Estreichera i dodając tym samym dodatkowy powód niezgody⁴³.

Estreicher oskarżał także Platera o nieszczerze zamiary ofiarowania zbiorów Akademii Krakowskiej, dziś Uniwersytetu Jagiellońskiego, a następnie żądanie wygórowanej ceny 175 tys. franków, czemu Plater zaprzeczał, publikując oświadczenie i publiczną odpowiedź na zarzuty Estreichera w dziennikach polskich, w tym w „Czasie” z 31 lipca 1883 r.⁴⁴ Ta sytuacja z 1873 r. została dokładnie opisana przez Estreichera. Powoływał się na korespondencję listową między Platerem a Akademią, zachowaną w archiwach wraz z wyciągami z aktu testamentowego Platera z lat 1869–1871⁴⁵.

⁴⁰ K. Estreicher, *O Rapperswylu...*

⁴¹ Tenże, *W sprawie Muzeum Rapperswylskiego...*

⁴² Tenże, *O Rapperswylu*, s. 4.

⁴³ Tamże, s. 5.

⁴⁴ Tamże, s. 4.

⁴⁵ Tamże, s. 10–14.

Karol Estreicher nie wycofał się ze swoich wniosków i zarzutów, mimo skierowanych przeciw niemu głosów części odbiorców.

Dramatyczne przewidywania Estreichera, choć sprawdziły się w kwestii długów i wartości testamentu Platera, nie ziściły się w odniesieniu do samego Muzeum, a jego dalsze losy okazały się wręcz pełnym zaprzeczeniem stanowiska Estreichera. Muzeum Polskie w Rapperswilu za sprawą aktu fundacyjnego przekazującego Muzeum krajowi i rządowi polskiemu z 14 kwietnia 1881 r.⁴⁶ stało się pierwszym Polskim Muzeum Narodowym w historii. Po śmierci Platera w 1889 r. i za czasów nowego dyrektora, Józefa Gałęzowskiego, Muzeum kontynuowało swoją działalność, rozwijając się i zyskując status prestiżowej instytucji międzynarodowej. Z pomocą Muzeum przychodziło także wiele prominentnych postaci, które związały się z tą instytucją na przestrzeni lat, m.in. Stefan Żeromski oraz Zygmunt Wasilewski, pierwsi bibliotekarze Biblioteki Polskiej Muzeum w Rapperswilu, Henryk Bukowski, Józef Ignacy Kraszewski oraz wielu darczyńców, takich jak Charles de Noire-Isle, Seweryna Duchieńska, Charles de Montalembert czy Władysław Zamojski. W 1927 r. zbiory Muzeum i Biblioteki zostały przetransportowane do Warszawy, gdzie ostatecznie zostały bezpowrotnie utracone i zniszczone podczas II wojny światowej.

IV. PODSUMOWANIE

W karierze Władysława Platera zauważalna jest wielka niezależność sposobu myślenia i działania objawiająca się w jego aktywnościach politycznych i stowarzyszeniowych, a także w tekstach publicystycznych. Uwagę przykuwają przede wszystkim upór, z jakim dążył do wyznaczonych sobie celów, oraz wielkie przywiązanie do ojczyzny, niesłabnące mimo wielu porażek. Stwierdzenie, które trafnie opisuje założyciela Muzeum Polskiego, pojawia się w *Sylwetach Emigracyjnych* Zygmunta Miłkowskiego, który zestawiając Krystyna Ostrowskiego z Władysławem Platerem, tak pisze o obu: „do żadnego na emigracji nie należeli stronnictwa, zajmowali stanowiska wyosobnione i działali każdy po swojemu. [...] jak jeden tak drugi, kocha-

⁴⁶ Sz. Konarski, *Platerowie*, s. 125.

jąc Polskę gorąco a głęboko, zamierzili służyć jej sumptem własnym, bez pomocy niczyjej”⁴⁷.

Krytyka, konflikty i afery (Karol Estreicher, środowiska socjalistyczne) nie wstrzymały rozwoju stowarzyszeniowej, publicystycznej i muzealnej działalności Platera. Jednak jego niezależność polityczna, wyrażana w działalności publicystycznej („Le Polonais” , „Dziennik Narodowy”, wyszczególnione listy otwarte) oraz stowarzyszeniowej (Muzeum Polskie w Rapperswilu, Centralny Komitet Szwajcarski Pomocy Polakom, Funduszu na rzecz Księży Polskich Zesłanych na Syberię i w głąb Rosji, Komisja Pomocy Naukowej Młodzieży Polskiej studiującej w Szwajcarii) dawała przedstawicielom różnych stronnictw politycznych wiele powodów do antagonizacji i braku zaufania. Dodatkowo, jego jasno wytyczone przekonania i poglądy z czasem zaczęły się jawić jako nierealne, anachroniczne, nieprzystosowane do aktualnych uwarunkowań i tendencji, co skutkowało negatywnym nastawieniem do niego nie tylko wśród emigrantów, ale także wśród rodaków pozostających w Polsce.

Jego działalność publicystyczna i stowarzyszeniowa dają wgląd w dynamikę społeczeństwa emigracyjnego, zwłaszcza polaryzację za sprawą stronnictw politycznych. Choć nie jest postacią pierwszoplanową, Władysław Broel-Plater zapisał się w historii polskiej Wielkiej Emigracji i emigracji postyczniowej, a efekty jego pracy i wkład w historię emigracji polskiej („Le Polonais”, „Dziennik Narodowy”, Muzeum Polskie w Rapperswilu) oraz stosunków polsko-szwajcarskich (Centralny Komitet Szwajcarski Pomocy Polakom) są niezaprzeczalne.

LITERATURA

Akta dotyczące się wybicia medalu na pamiątkę powstania Żmudzyi, Litwy, Wołynia, Podola i Ukrainy, Paryż 1832–1840, s. 333.

Dunin-Borkowski J., Plater, [w:] *Almanach błękitny: genealogia żyjących rodów polskich*, Warszawa 1909.

⁴⁷ Z. Miłkowski, *Sylwety Emigracyjne*, s. 289, 309.

- Estreicher K., *O Rapperswyłu. Głos drugi i ostatni*, Kraków 1883.
- , *W sprawie Muzeum Rapperswylskiego*, Kraków 1889.
- Gadon L., *Emigracja Polska*, t. 3, Kraków 1902.
- Giller A., *Hrabia Władysław Plater-Broel, założyciel Muzeum Narodowego w Rapperswyłu*, Poznań 1882.
- Gniewosz J.N., *Sprawa hr. Władysława Platera*, Krosno 1889.
- Hoffmann K.B., *La grande semaine des Polonais, ou Historie des mémorables journées de la révolution de Varsovie*, trad. Władysław Plater, Paris 1831.
- , *Wielki Tydzień Polaków, czyli opis pamiętnych wypadków w Warszawie od dnia 29 listopada do 5 grudnia 1830 r.*, Warszawa 1830.
- Karczewski W., *Muzeum Narodowe Polskie w Rapperswilu*, Kraków 1906.
- Kieniewicz S., Władysław Ewaryst Plater (Broel-Plater), [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, t. 26 (1981), Internetowy Polski Słownik Biograficzny – <https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/wladyslaw-ewaryst-plater> (dostęp: 16.10.2024).
- Konarski Sz., *Platerowie*, [w:] *Materiały do biografii, genealogii i heraldyki polskiej*, t. 4, Paryż–Buenos Aires 1967.
- Les Polonais, les Lithuaniens et les Russiens célèbrent en France les premiers anniversaires de leur révolution nationale du 29 novembre 1830 et du 25 mars 1831*, Paris 1832.
- Mickiewicz A., *Towarzystwo Litewskie i Ziem Ruskich, Wezwanie do ziomków od Towarzystwa Litewskiego i Ziem Ruskich w przedmiocie spisywania Pamiętników z czasów ostatniej rewolucji*, Paryż 1832.
- Milewski S., Władysław Broel-Plater – założyciel Muzeum Polskiego w Rapperswilu (zarys biografii), „Zeszyty Historyczne Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie” 2010, t. 11.
- Miłkowski Z., *Sylwety Emigracyjne*, Lwów 1904.
- Pieńkowski K., *Ośla góra, urywek z pamiętników wychodźcy*, Lipsk 1865.
- [Plater W.], *Aux deux Chambres françaises les Polonais reconnaissants*, Paris 1838.
- , *Documents officiels émanés de la secrétairerie d’Etat du Saint-Siège au sujet de la persécution des catholiques en Pologne et en Russie et de la rupture des relations avec le gouvernement russe*, Zürich 1878.
- , *Documents officiels publiés par le gouvernement anglais au sujet du traitement barbare des Uniates en Pologne*, Zürich 1877.
- , *L’émigration polonaise et la loi du 21 avril*, Paris 1834.
- , *Les Polonais ou La famille Plater pendant la campagne de Napoléon en Russie et la révolution de la Pologne*, Belfort 1833.
- , *Mémoire présenté aux commissions des chambres sur le projet relatif à la résidence des réfugiés*, Paris 1830.

- , *Mémoire présenté le 29 avril et le 21 mai 1838, aux commissions des chambres chargées de l'examen du projet de loi relatif a la résidence des réfugiés, suivi de quelques mots sur la dernière discussion de la chambre des pairs au sujet de cette loi*, Paris 1838.
- , *Memorandum polonais : adresse aux membres du Congrès de Berlin*, Rome 1878.
- , *Opinion de la presse sur la discussion de la Chambre des Députés du 14 juin, relative à la loi du 21 avril 1832, concernant les réfugiés*, Paris 1838.
- , *Opinions sur les discours de la chambre des députés*, Paris 1838.
- Plater W., *Fondation du Journal „Der Weisse Adler”*, Zürich 1863.
- , *Karol hr. de Montalembert*, Zürich 1870.
- , *Pomnik i Muzeum w Rapperswyll*, [w:] *Album Muzeum Narodowego w Rapperswyll na stuletnią rocznicę 1772 r.*, Poznań 1872.
- , *Réponse à M. le Comte de Bismark*, Zürich 1867.
- Sowa K., *Losy duchowieństwa polskiego zesłanego na Syberię po Powstaniu Styczniowym (1863–1883)*, [w:] „*Nasza Przesłość*” 1992, t. 77.
- Wasilewski Z., *Rzut oka na dzieje Muzeum Narodowego w Rapperswilu (1869–1893)*, [w:] *Album Muzeum Narodowego w Rapperswilu*, t. 4, Kraków 1894.

Summary

THE JOURNALISTIC AND ASSOCIATIVE ACTIVITIES OF WŁADYSŁAW PLATER

The history of the Polish emigration to Switzerland in the XIXth c. is often overlooked in favour of the Great Emigration to France, the figure of Władysław Plater is no exception. The article identifies and discusses the most significant aspects of Plater's journalistic and associative activity in France and Switzerland between 1830 and 1889, including the Parisian periodicals "Le Polonais" and "Dziennik Narodowy," the Central Committee for Aid to Poles in Zurich, and the renowned Polish Museum in Rapperswil. The examination of this activity sheds light on the largely unexplored history of Polish emigration to Switzerland in the XIXth c., Polish-Swiss relations, and the cultural and political context that led to Plater's exclusion from the elite of the Great Emigration activists.

Keywords: Great Emigration; Polish Museum in Rapperswil; Switzerland XIXth c.; Wladyslaw Plater; journalism; associative activism.

Streszczenie:

Dzieje polskiej emigracji do Szwajcarii w XIX w. zostają często pominięte na korzyść Wielkiej Emigracji we Francji, postać Władysława Platera nie stanowi wyjątku. Artykuł podaje i omawia najważniejsze elementy działalności publicystycznej i stowarzyszeniowej we Francji i Szwajcarii w latach 1830–1889, m.in. paryskie periodyki „Le Polonais” i „Dziennik Narodowy”, Centralny Komitet Pomocy Polakom w Zurychu oraz słynne Muzeum Polskie w Rapperswilu. Przegląd tejże działalności daje wgląd w dotychczas mało badane dzieje polskiej emigracji do Szwajcarii w XIX w., relacje polsko-szwajcarskie oraz kontekst kulturowo-polityczny, który przyczynił się do wykluczenia Platera z elity działaczy Wielkiej Emigracji.

Słowa kluczowe: Wielka Emigracja; Muzeum Polskie w Rapperswilu; Szwajcaria XIX w.; Władysław Plater; publicystyka; działalność stowarzyszeniowa.